

Hajdarhodžić Hamdija

LUJIGJI FERDINANDO MARSILJI I JUGOSLAVENSKE ZEMLJE OD 1679. do 1684. GODINE

(Ulomak iz veće cjeline)

Kada je turska vojska velikoga vezira Kara Mustafe godine 1683. krenula na Beč¹⁾, među oficirima austrijske armije, koja se spremala da ga brani, bio je ijedan mlad i obrazovan Bolonjez-Lujidi Ferdinando Marsilji (Luigi Ferdinando Marsigli ili Marsili, Bolonja, 1658 - Bolonja, 1730)²⁾. On je o Balkanu bio stekao neka saznanja i prije ulaska u austrijsku armiju³⁾, kako ćemo kasnije vidjeti, a nakon ulaska u nju ta je saznanja proširio i produbio pošto je niz godina svoje ne male sposobnosti vezivao za raznovrsna pitanja ovoga poluotoka. Kada je u pitanju Srbija, a donekle i Hrvatska, to njegovo iskustvo je, barem u osnovnim linijama poznato⁴⁾, a malo ili gotovo nikako ono u pogledu Crne Gore i Bosne i Hercegovine, iako je on i tamo sakupio mnoštvo raznovrsne građe u dvije zadnje decenije XVII i na početku XVIII vijeka.⁵⁾

1) Kovačević Ešref, Granice Bosanskoga pašaluka prema Austriji i Mletačkoj Republici po odredbama Karlovačkog mira, Sarajevo, 1973., 27. Kara Mustafa se s vojskom našao pod Bečom 14 VII 1683., a opsada je trajala do 12 IX 1683. Vidi bilješku br. 13.

2) Autobiografija di Luigi Ferdinando Marsili messa in luce nel II centenario della morte di lui Comitato Marsiliano a cura di Emilio Lovarini, Bologna, 1930. Marsilji je ovaj spis, koji je iza njega ostao nedovršen, htio potkrijepiti dokumentima i kompletirati još svojim sjećanjima. Zato mu treba prilaziti s oprezom. Ja ću ga ovdje upotrebljavati dodajući mu neke dokumente iz njegove bogate zaostavštine.

3) Imao je tek 24 godine kada je stupio u austrijsku vojnu službu.

4) Radojčić N., Izvještaj Srpskoj akademiji nauka o radu u Italiji, Godišnjak SA, 1937., XLVII; 1938., XLVIII i 1939., XLIX - lb. Oblik modernih srpskih istorija povodom Marsiljijeve istorije Srba, Zbornik Matice srpske, 1951., 2. - Franičević Marin, Vitezović - Ritter Pavao, En. Jug., VII, 508 (lit.). - Klaić, Život i djelo Pavla Rittera Vitezovića, Zagreb, 1914.

5) Frati, Catalogue die Manoscritti di Luigi Ferdinando Marsili conservati nella Biblioteca universitaria di Bologna, Firenze, 1928. - Beigl S., Spisi grofa Marsiljija (Marsili) u sveučilišnoj biblioteci u Bolonji (Bologna), Glasnik Zemaljskog muzeja, 1901. Fratijev rad je bolji i pregledniji, ali Beigl, naravno, bolje poznaje teren na koji se odnosi Marsiljijeva ostavština o našim zemljama.

Da bih barem donekle popunio tu prazninu, ovdje ću iznijeti neke do sada nepoznate podatke.

Treba u početku kazati da je Marsilji sa našim krajevima dolazio u dodir u tri maha. Prvi put u pratnji mletačkog ambasadora (bajila) Pietra Čivranija (Pietro Cirvani)⁶⁾ godine 1679, kada je ovaj mletački diplomata putovao duž Dalmacije prema Carigradu i kada je (Marsilji) na povratku iz turske prijestolnice, mjesto putevima uz Dunav, zbog kuge, skrenuo prema Bosni i Hercegovini⁷⁾ kod Zvornika, pa spustivši se na Klis i Split otplovio u Veneciju.⁸⁾ Drugi put je s našim krajevima bio u kontaktu 1683. i 1684. godine pod daleko dramatičnijim okolnostima - kao bijedni rob dvojice braće iz Rame kod Mostara⁹⁾, koji su ga bili otkupili za veoma malu sumu nadajući se dobroj zaradi u Sarajevu, gdje ih je trebalo čekati 200 dukata, jer su ga otkupom spasili od sigurne smrti nakon naredbe da se pobiju svi zarobljenici na obali Dunava zbog nedostatka hrane.¹⁰⁾ I napokon, treći put Marsiljija je njegova veoma delikatna dužnost šefa Komisije za razgraničenje sa Turskom nakon Karlovačkog mira 1699. godine (od Temišvara do Bihaća) nekoliko godina vezivala za veoma značajne događaje u Bosni i Hercegovini, Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori.¹¹⁾

Ja ću se za sada zadržati na nekim detaljima iz prva dva putovanja, a o onom trećem više i podrobnije tek kada u bolonješkoj Univerzitetskoj biblioteci (Biblioteca universitaria)¹²⁾ sakupim i proučim svu onu građu, koju sam samo površno pregledao i nijesam još uspio da je temeljitije iskoristim.¹³⁾

6) Civrani Pietro (1622. - nakon 1684.?). Bio je generalni dalmatinski providur 1673., vjerovatno, a 1679. određen je da bude bajilo u Carigradu. I sam je objavio knjigu pod naslovom „Un viaggio di Levante” (Put na Istok), Bologna, 1688. - Ivanyi Bela, Luigi Ferdinando Marsili primo esploratore della Grande Pianura ungherese, Celebrazione di Luigi Ferdinando Marsili, Bologna, 1931., 195. - Longhena N., Luigi Ferdinando Marsili geografo, Memorie intorno a Luigi Ferdinando Marsili pubblicate nel secondo centenario della morte per cura del comitato Marsiliano, Bologna, 1930., 191. - Fantuzzi, Memorie della vita del generale Conte Luigi Ferdinando Marsigli, Bologna, 1770. 8-9. - Netačna je tvrdnja ovoga pisca da se Marsilji iz Carigrada u Veneciju vratio preko Grčke a ne, kako je stvarno bilo, preko Bugarske, Srbije, Bosne, Hercegovine i Dalmacije. Desnica Boško, Jedan izvještaj iz Dalmacije iz 1674. godine. Novo doba, 18., 94., 12. - 13., Split, 1935. - Bulić, Serie degli Ecc. mi Provveditori Generali, Sindaci, Auditori, Avogardi, Capitani, Generali in Golfo e da Mar ecc., Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, XLIX, Split, 1926.-1927., 125. - Grgić, Historijski arhiv u Zadru, Zadarski zbornik Matice hrvatske, Zadar, 1964., 659. - Relazione storica dell'anno 1676 del Provveditore Generale Pietro Civran, diretta al Senato di Venezia, sullo stato delle due Provincie di Dalmazia ed Albania (Cattaro), II Dalmatino, lunario cattolico, greco, ebraico per l'anno comune 1909. - Autobiografia, 250.

7) Autobiografija, 21. - Dodatak I (ubuduće Dnevnik).

8) Dnevnik.

9) Dodatak II (ubuduće Testament). Nakon povratka iz ropstva, Marsilji se vratio u austrijsku armiju i služio u njoj, uglavnom na našem terenu, sve do kraja rata.

10) Testament.

11) Autobiografija, 208. - Biblioteca universitaria di Bologna (ubuduće BUB), Manoscritti di Luigi Ferdinando Marsigli (ubuduće MM). Ovdje bih htio zahvaliti Akademiji nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, koja mi je omogućila da dva puta boravim u Bolonji (ljeti 1974. godine) i da tako istražim djelomično Marsiljijevu ostavštinu, gdje ima podataka o cijeloj našoj obali.

12) Na žalost, ova građa u Bolonji nije proučena u onolikoj mjeri koliko po svojoj važnosti zaslužuje.

13) Treba naročito podvući da je ova ostavština posebno bogata gradom što se odnosi na Bosnu i Hercegovinu (karte, crteži, kula i gradova, važne privredne, kulturne i političke analize, izvještaji što su stizali od posebno upućenih konfidenata, itd.) i zato bi u Bolonju trebalo uputiti posebnu ekipu zbog sakupljanja, sređivanja i napokon snimanja te građe.

Marsilji je pripadao uglednoj plemićkoj porodici, koja je, kako tvrde neki talijanski historičari, došla iz Modene „trovandosi habitare in Bologna dal 1295.“, a bila je „molto cospicua in questa patria, si per l'antichità, dome per gli huomeni famosi in arme e lettere e parente di illustri, che ha havuta“.¹⁴⁾ Lujđijev djed Hipolit (Ipolito)¹⁵⁾ dva se puta ženio: prvi put sa Marijom Bentivolji (Bentivogli), a drugi put sa Laurom Kampedži (Campeggi). Iz braka sa ovom drugom dobio je bio sina Karla Frančeska (Carlo Francesco), koji je rođen 1639. i umro 1684. godine, a imao je, osim Lujđija Ferdinanda, što nas ovdje zanima, još i Antonija Feličea, „dottore di giurisprudenza... uomo di scienze, che si fece prete, divenne poi cancelliere dell'Università di Bologna“ i najposlije umre 5 VII 1710. u dobi od 61 godine „come vescovo di Perugia“¹⁶⁾, pa Ipolita, koji je umro u Parizu 3 I 1682. godine dok je putovao sa markizom Kamilom Cambekarijem (Camillo Zarribecari), papinim izaslanikom¹⁷⁾, rano preminulog Filipa¹⁸⁾ i napokon dvije kćeri - Bibijanu, katarinu i Mariju Silviju - koje su kasnije postale redovnice.¹⁹⁾ Mati im je također bila iz ugledne porodice i zvala se Margerita Erkolani (Margerita Ercolani), a njen brat, isusovac Antonio Ercolani, svoga nećaka Lujđija Ferdinanda još kao devetnaestogodišnjaka je uveo u krugove oko pape Inočenca XI u Rimu.²⁰⁾

Zahvaljujući svim tim očevim i majčnim vezama, te njihovom bogatstvu i ugledu, Lujđi Ferdinando je mogao kao privatni student slušati predavanja najprije i najviše u rodnoj Bolonji i nešto manje u susjednoj Padovi, a zatim to obrazovanje zaokružiti u učenim društvima (Accademie), koje su pokretali njegovi profesori, prijatelji njegove porodice ili njegovi bliski srodnici (brat mu Antonio Feliče).

Bolonjski univerzitet je osnovan 1088. godine i odmah iza toga „la fama della città si sparse al di là delle Alpi, fin nei più lontani paesi: Francesi, Spagnuoli,

14) Ivany, o.c., 1931. - Autobiografija, 3. i dalje, naročito 57. - Dolfi Scipion Pompeo, Cronologia di Famiglie di Bologna, Bologna, 1670., 534.: „nalazeći se u Bolonji kao stanovnici od 1295.“, a bila je „u toj svojoj domovini veoma cijenjena zbog starine i znamenitih ljudi po oružju, književnosti ili po tome što je bila u srodstvu sa čuvenim ljudima.“

15) Ibidem. - Naučna biblioteka Dubrovnik (ubuduće DNB), CR - f - 135. čuva knjigu pod naslovom Index Alphabeticus, s.a. od Hipolita Marsiglia, ali mi nije poznato je li to Lujđijev djed ili, eventualno, neki njegov imenjak.

16) Ibidem: „doktor pravnih nauka“ i „čovjek od nauke, koji se zaredio i koji postade kancelarom Bolonjskog univerziteta“ i najposlije umre 5 VII 1710. u dobi od 61 godine „kao biskup Perude“. Dakle, rođen je 1649.

17) Ibidem. - Autobiografia, 57. Marsilji u ovom spisku kaže da su mu braća (a ne samo jedan brat) bila u Parizu u vrijeme njegova robovanja u Hercegovini, ali sa papinim delegatom koji se zvao Ranuci (Ranuzzi).

18) Ibidem.

19) Ibidem.

20) Autobiografia, 4. - Biografia universale..., Venezia, 1824., XVIII, 360. - Ivany, o.c., 193: „La famiglia della madre del Marsili era una della più famose e gloriose famiglie di Bologna“ (porodica Marsiljijeve majke bijaše jedna među najpoznatijim i najslavnijim u Bolonji), ali ne navodi ovaj pisac nikakav dokaz o tome, vjerovatno zbog toga što je to bilo opće poznato. Osim toga, njegovi podaci se razlikuju od onoga što je o smrti svoje majke napisao sam Lujđi Ferdinando (Autobiografija, 57.), jer Marsilji tvrdi da mu je majka umrla 1676., a Ivan 1684.

Polacchi, Ungheresi, Cechi, Bulgari²¹), Scandinavi, Tedeschi attraversarono i mari e i monti per venire a studiare a Bologna", piše G. di Francesco²²), a za to sveučilište su vezana imena takvih velikana kao što su Dante, Petrarca, Bokačo, Piko dela Mirandola, Kopernik, Erazmo, Luter, Taso i ostali. U početku se ono dijelilo (XI i XII vijek) na tri grupe: teolozi, pravnici i tzv. artisti, tj. „studenti deile arti liberali". Na ovoj zadnjoj grupi, koja je 1295. godine dobila svoga rektora i prerasla u Medicinski fakultet, studirao je i Marsilij. Prvi profesor na toj grupi bio je, koliko se do sada zna, obnovitelj rimskoga prava Innerio (1070. - 1140?), za vrijeme kojega „la procedura didattica della medicina era esatamente identica a quella del diritto". Osim „Glossa", napisao je još i „Authenticae", a jedan njegov učenik je osnovao Univerzitet.²³) Tadeja Alderotija (Taddeo Alderotto, 1220. ili 1223. - 1300.), profesora od 1260. godine, pominje Dante u svom „Raju". Napisao je „najstariji medicinski tekst na talijanskom jeziku" pod naslovom „Sulla conservazione della salute", a bio je „hipokratista", najistaknutiji ljekar i odlučni protivnik arapske medicine". Iza sebe je ostavio komentare Hipokrata i Galena²⁴). Među važnije predavače toga doba treba ubrojati Uga i Teodorika da Luka Borgenjoni (Ugo i Teodorico da Lucca Borgognoni, prvi umro 1252., a drugi se rodio 1205. i živio do 1298.), oca i sina, jer su oni prvi uveli neku vrstu anestezije („spongia somnifera"). Prvi je bio ljekar bolonjeških križara u Egiptu i Siriji, a drugi biskup u Cerviji i pisac rasprave „Chirurgia" (Venezia, 1498.)²⁵) Nekako u isto vrijeme u Bolonji je predavao i Guljelmo da Saličeto (Guglielmo da Saliceto - Placentinus, 1210. - oko 1280.), kirurg na glasu, koji je u medicinu ponovo uveo nož nakon što su ga Arapi bili zabacili i po njima i evropski ljekari uvevši „užareno željezo" (ferrum incandes). Pisac je dvaju djela: „Liber in scientia medicinali, et specialiter perfectis, qui summa conservationis et curationis appellatur" (Piacenza, 1475.) i „Cyrurgia". Veliki utjecaj njegove riječi, po di Francescu, pribavio je već u XIII vijeku talijanskim kirurzima, naročito u Bolonji, privilegije i častan položaj o kakvim njihove kolege u ostalim zemljama još nijesu mogle ni govoriti.²⁶) Na kraju XIII i na početku XIV vijeka u Bolonji su predavali Guljelmo Korvi (Guglielmo Corvi, 1250. - 1226.), pisac djela „Excellentissimi medici Guglielmi brixienis aggregatoris dictorum illustr. medicorum ad anamquamque aegritudinem a capite ad-pedes practica, de febris tractatus optimus de peste de consilio observando tempore pestilential ac etiam de

21) Bilo je nekoliko poznatih studenata sa toga Univerziteta i iz naših krajeva. Vidi Grmek, Dominko iz Dubrovnika (Dominicus de Ragusa), Medicinska en., III, 365. - Isti, Baljivi, Med. en., I, 692. - Tadić- Jeremić, Prilozi za istoriju zdravstvene kulture u starom Dubrovniku, II, Beograd, 1939., 52. pominje, osim Baljivija, kao predavača i izvjesnog Đura Đuraševića (sredinom XVI vijeka, sahranjen u Bolonji 1565.).

22) G. di Francesco, La facolta medica di Bologna, rivista Ciba, Bologna, 1974. - 1984., I, 20. (Biblioteca nazionale di Bari, Per. 511): Dopuna bilješke br. 22.: „glas o gradu se proširi i iza Alpa, sve do najudaljenijih mjesta: Francuzi, Španjolci, Poljaci, Mađari, Česi, Bugari, Skandinavci, Nijemci, prelažahu i mora i planine da bi učili u Bolonji..." Nedavno je, međutim, izašlo jedno fundamentalno djelo, koje omogućuje produbljavanje ovoga studija (v. Zanello Gianfrancesco, Bibliografia dello studio bolognese, Bologna, 1967.)

23) G. di Francesco, o.c., 13. - Fantuzzi, Scrittori blognesi, IV. - B. Noihsio, Innerius, Colona, 1642. - Sarti, De Claris Archiginnasii bononinensis professoribus (p. I, p. II). - Sovignij, Geschiste des rom. Recht in Mittalrer (bibliografija). - Nuova enciclopedia italiana ovvero dizionario generale di scienze, lettere, industrie..., XI, Torino, 1881., 749.

24) G. di Francesco, o.c., 14. - En. it., II, 277. - Tiraboschi, Storia della letteratura italiana, IV, Firenze, 1806., 218-223.

25) G. di Francesco, o.c., 14. - En. it., VII, 485.

26) G. di Francesco, o.c., 13. - Biografia universale..., L. 325.

cura pestis tractatus perspicuus” (Venezia, 1508.)²⁷⁾, Toridžani die Toridžanija (Torrighiana dei Torrighiana), komentator Galena²⁸⁾, Dino (umro 1327.), koji je prvi primio redovitu platu²⁹⁾, Tomazo del Garbo (Tommaso del Garbo, umro 1370., pisac nedovršenog spisa pod naslovom „Summa medicinalis” (Venezia, 1500.)³⁰⁾, Keko d’Ascoli (Crecco d’Ascoli, umro 1327.), ljekar i astrolog, koji je liječio papu Đovanija XXII u Avinjonu³¹⁾ i koga je progonila inkvizicija³²⁾, Mondino del Luci (Mondino dei Luzzi, 1270. - oko 1326.), koji je u studij medicine unio jedan nov elemenat - seciranje ljudskog mjesto životinjskog lesa udarivši tako temelje bolonješkoj anatomskoj školi, dugo vremena jedinog u Italiji.³³⁾ U tom razdoblju su u Bolonji radili i predavali Guljelmo i Bartolomeo da Varinjena (Guglielmo da Varignana, oko 1270. - 1339. i Bartolomeo da Varignana, umro oko 1321.), otac i sin. Prvi je, nakon bijega iz Bolonje 1311. godine zbog političkih razloga, bio ljekar Mladena II Šubića, pa je u Zadru dovršio svoje najvažnije djelo „Secreta sublimia ad varios curandos morbos”³⁴⁾, a drugi je 1302. izvršio jednu obdukciju leša „što je jedan od najstarijih poznatih dokumenata o sudsko-medicinskoj autopsiji”.³⁵⁾ Krajem XIV i tokom XV vijeka bolonješki univerzitet je u opadanju, pa se u tom razdoblju ističu samo Pietro da Tasinjano (Pietra da Tasignano), koji je 1398. godine svoj spis „Consilium pro pestesevitando” posvetio Džan Galeacu Viskontiju i u njemu, osim zabrane sklapanja brakova i učešća u političkim raspravama zbog uzbuđenja, protiv kuge propisuje još šest lijekova, koje treba uzimati šest dana za redom.³⁶⁾ U gornjem razdoblju se još pominju Baverio Marginardo de’Boneti (Baverio Marghinardo de’ Bonetti, umro 1480.)³⁷⁾ Alesandro Akilini (Alessandro Achillini, 1463.-1512.), čuveni anatom i pisac magistralnih radova iz te oblasti³⁸⁾. Krajem XV i na početku XVI vijeka u Bolonji su predavali Berengario da Kapri (Berengario da Capri, umro 1550.), istraživač što je otvarao nove puteve u ovoj nauci,³⁹⁾ Čezare Džulio Arančo (Cesare Giulio Arancio, 1530. - 1589.), anatom i embriolog⁴⁰⁾, Kostanco Varolio (Costanzio Varolio, 1543- 1575.)⁴¹⁾⁴²⁾, Taljakoci Gaspar (Tagliacozzi Gaspare, 1546.-1599.), pionir plastične

27) G. di Francesco, o.c., 16. - Biografia universale..., XIII, 302.

28) G. di Francesco, o.c., 16.

29) Ibidem.

30) Ibidem.

31) Ibidem.

32) Ibidem.

33) Ibidem, 17.

34) Ibidem, 18. - Grmek, Med. en., X, 260. - Jeremić-Tadić, o.c. II, 10.

35) G. di Francesco, o.c., 18.

36) Ibidem, 22.

37) Ibidem.

38) Ibidem. - Biog. un., I, 145. - En. it., I, 318.

39) G. di Francesco, o.c., 24.

40) Ibidem, 25.

41) Ibidem.

42) Ibidem. - Glesinger, Tagliacozzi, Med. en., IX, 454.

kirurgije⁴²⁾, Điolamo Kardani (Girolamo Cardani, 1501.-1576.), ljekar, filozof i matematičar.⁴³⁾

Nakon te bogate tradicije, koja je Bolonji donijela onu čuvenu uzrečicu „Bolonia docet“, dakle, u godini Marsilijevog rođenja) postao 28-godišnji Malpigi Marčelo (Malpighi Marcello)⁴⁴⁾, „neumorni radnik, uporan branitelj istine, oštar promatrač, genijalan u stvaranju zaključaka“, koji je sva polja prirodnih nauka „obogatio svojim mnogobrojnim otkrićima“.⁴⁵⁾ Marsilji je njegov učenik postao u doba najveće borbe ovoga naučnika svjetskoga glasa „contro gli attachi violenti di collegi delle idee conservatrici“⁴⁶⁾ ostavši mu vjeran čitavoga svoga života, i njemu i njegovim naučnim metodama. Međutim, osim Malpigija, Marsilji je slušao još i Montanarija⁴⁷⁾,

43) G. di Francesco, o.c., 26.- Nuova en. it., VI, Torino, 1887., 1206. - Biog. un., IX, Venezia, 1923., 400. - DNB, A, 1383. i A, 1145., čuva dva njegova djela („De rerum varietate“, Basiliae, s.a., vlasništvo nekoga Marina Gundulića i „Hieronimi Cardani mediolanensis medici de Rerum varietate, libri XVII“, Basiliae, 1557.). Cjelokupna su mu djela izašla u Lijonu 1663. godine, pod naslovom Hieronimi Cardani mediolanensis, philosophi ac medici celebri opera omnia, cura Car. Sponi.

44) Malpighi Marcello, ljekar i prirodoslovac (Crevalkuore, 1628. - Rim, 1694.). Od 1645. godine studirao je u Bolonji filozofiju, ali je zbog porodičnih razloga prešao na medicinu. Već 1653. godine postiže doktorat, a zatim ga toskanski vojvoda poziva u Pizu. Tu se sprijateljio sa Borelijem (vidi kasnije), koji je mnogo utjecao na njegov rad. Godine 1659. Malpigi je ponovo u Bolonji, gdje godinu dana predaje o Hipokratovim aforizmima, a kasnije (1660. - 1662.) praktičnu medicinu. Neprestano je u sukobu sa kolegama i to ga prisiljava da prihvati Borellijev predlog da ode u Mesinu, gdje do 1666. godine predaje isti predmet, a onda se vraća opet u Bolonju i do 1691. godine radi na tom starom univerzitetu. U Rim je prešao 1691. godine, gdje postaje ličnim ljekarom Inoćenca XII. Po Ducatiju („L.F. Marsigli“, Bologna, 1931., 30. i 40.). Marsilji ga je nazivao „divino“ (božanstven) i poštivao ga kao jednog među prvim ljudima, koji ne samo da je proslavio Bolonju, svoju rodnu zemlju, na čijem je slavnom Univerzitetu bio jedan od rijetkih svjetlosti i ukras, nego i cijelu Italiju, čije je pohvale pretpostavio svim ostalim u udaljenim zemljama, u kojima se poznavala prava knjiga, napose u Engleskoj“. - U DNB se čuvaju dva Malpigijeva djela (CR, f. 131 Marcelli Malpighi, Opera posthuma, London, 1697. i nekatalogizirana još Marcelli Malpighi philosophi et medici boloniensis, e regis Societatis, Opera omnia..., London, 1686.). - Grmek, Malpighi Marcello, Med. en. VI, 540. (bibliografija). Ovaj pisac me upozorio na djela Adelmana u Americi: Life and embryol Work of M. Malpighi, a zatim Correspondence of M. Malpighi (oba je izdao Cornell. Un. u Ithaka).

45) Grmek, o.c., 540.

46) (C. di Francesco, o.c., 26.): „...protiv snažnih napada kolega zadojenih konzervativnim idejama“ - Grmek, o.c., 540.: „Osobito su ga napadali zagriženi galenisti P. Mini i G. G. Sbaraglia, profesori u Bolonji, koji su mu osporavali vrijednost njegovih mikroskopskih istraživanja za praktičnu medicinu. Na njihov poticaj, štaviše, opljačkana je Malpighijeva kuća. Tom prilikom su razbijeni njegovi instrumenti i spaljeni rukopisi.“ Kada bi secirao u dvorani, ovi njegovi protivnici su išli od studenta do studenta i govorili, da „samo idiot može tako secirati kako to radi Malpighi“.

47) Montaneri Geminiano, astronom (Modena, 1632. - Padova, 1687.). Filozofiju i pravo je završio u Firenci. Putovao je po Njemačkoj, pa je zatim najprije bio advokat u mjestu svoga studija, a onda astronom Medičija i nešto kasnije vojvode modenskog Alfonza IV. Po njegovoj smrti, bio je izabran za profesora na bolonješkom univerzitetu, gdje je predavao sve do 1674., a tada je prešao u Padovu i tamo predavao astronomiju i meteorologiju. Napisao je „Cometes Bononiae observatus, anno 1664 et 1665; astronomico - physica dissertatio“, pa „Copia di due lettere scritte all' illustrissimo signor Antonio Magliabecchi, sopra i moti e le apparenze delle due comete ultimamente apparse sul fine di novembre 1680“ i napokon „Copia lettera scrit ta al Magliabecchi intorno la cometta apparsa l'anno 1682.“ (v. u DNB, II, II, CR, 1517., sv. I: „Opuscula omnia actis eruditorum lipsiensibus inserta, Venetiis, 1740., 124. i „Miscellanea italica physico - mathematica“, Bologna, 1692.). Objavio je također i „Discorso accademico sopra la sparizione d'alcune stelle, ed altre novita scoperte nel cielo“, Bologna, 1672., „Ephemeris Lausborgiana ad anno 1666, item da solis hypthesibus, et refractionibus siderum“, „Il Mare Adriatico e suo corrente esaminato, e la naturalezza di fiumi scoperta e con nuova forma di ripari corretta“ (cijenjen rad, što je preštampan u zbirci „scrittori

astronoma i matematičara, pa je, kako ćemo kasnije vidjeti, na temelju tih podataka vršio ispitivanja na Balkanu.⁴⁸⁾

Osim obrazovanja stečenog na univerzitetima u Bolonji i u Padovi, ovaj Malpigijev učenik aktivno je učestvovao i u radu bolonjeških akademija, koje su bile organizirane po ugledu na čuvenu Accademia degli Arcadi.⁴⁹⁾ Prvu takvu akademiju u Bolonji (Coro anatomico od 1650-1658.) osnovao je Bartolomeo Masari (Bartolomeo Massari) „a fine di praticare esperienze ed osservazioni intorno la circolazione del sangue ed altre scoperte anatomiche e fisiologiche, le quali correano allora per le bocche di tutti”.⁵⁰⁾ Pored ostalih, član te Akademije je bio i Malpigi. Devet godina nakon toga novu je utemeljio već pomenuti Montanari pod nazivom Accademia della Traccia ili dei Filosofi. Ona je u početku imala sjedište u stanu svoga osnivača, a kasnije u kući abea Karla Antonija Sampijerija. Svoje je članove okupljala oko raznih pitanja u oblasti geografije i fizike (zvuk, svjetlo, vakuum, itd.). Djelovala je od 1659. do 1689. kao i ona koju je bio osnovao Đovani Antonio Davija (Giovanni Antonio Davia), a „i nervi (di quel corpo Accademico) eran veramente un Marcello Malpighi, un Domenico Guglielmini, un Geminiano Rondelli, egregio matematico, un Luigi Ferdinando Marsigli e Geminiano Montanari”⁵¹⁾. Poznatija je, međutim, ona koju je bio osnovao Lujđijev brat Antonio Feliče i koja je zato nosila naslov Accademia dell' Arcidiacono (1659-1689). Bila je otvorena „a tutti i Professori e diletanti senza riservae senza impegno di permanenza”^{51a)} i u njoj je Marsilijev učitelj Montanari

deH'acqua”, Parma, I), „L'astrologia, convintas di falso”, Venezia, 1685. (s jednom biografskom bilješkom). Fantuzzi u citiranom djelu tvrdi da je Marsilji odlazio u Padovu, kada je tamo bio imenovan ovaj njegov učitelj, pa je možda to ono putovanje što ga je opisao u svom pismu Malpigiju (v. bilj. br. 77.), a Pupini („L.F. Marsigli ingegnere d'acqua”, Celebrazione..., Bologna, 1931., 45.) tvrdi da je Marsilji mjerio vode „secondo gli insegnamenti datimi dal signor dottor Mantanari, celebre Matematico e mio riverente Maestro, che fm dai primi anni comincio a dimostrarmi i principi di simili studi, e tra altri il fondamento dell' uso di tale Instrumento e la perfezione alla quale col suo nobile ingegno l'ha ridotta...” (po uputama, koje mi je dao gospodin doktor Montanari, čuveni matematičar i moj poštovani učitelj, koji me je odmah od početka stao upućivati u osnove toga studija, pa između ostaloga i o upotrebi toga instrumenta, koji je on svojom plemenitom domišljatošću usavršio...). - Autobiografija, 8. - Fantuzzi, o.c., 4. - Accademia delle scienze dello Istituto di Bologna dalla sua origine a tutto il MDCCCLXXX, Bologna, 1751., 1. - 30. - Big. un., XXXVIII, 425. - Tiraboschi, Biblioteca Modenese degli Scrittori etc., Modena, 1783., III.

48) Dnevnik.

49) Deanović Mirko „Odrzi talijanske akademije „degli Arcadi” preko Jadrana”, Rad „JAZU”, 248. i 250., Zagreb, 1934. Ova Akademija, s kojom je Marsilji došao u dodir tek kasnije i to po povratku iz Turske 1680., iz svoga je sjedišta u Rimu znatno utjecala i na naše kulturne prilike. Njen je član, pored čitavog niza intelektualaca s naše obale, bio i Dubrovčanin Stijepo Gradić, bibliotekar Vatikanske biblioteke i Marsilijev učitelj, kako proizlazi iz jednoga dubrovačkog dokumenta (V. HAD, Prepiska, 17-68., 2097. Poslanik Bunić iz Beča).

50) Accademie delle scienze..., 9.: „... s ciljem da se primijeni iskustvo i opažanje o krvotoku, pa ostala anatomska i fiziološka otkrića, o kojima su svi govorili...”. - Boletti G. G., *Dell' origine e de' progressi dell' Istituto delle scienze di Bologna e di tutte le Accademie ad esso unite*, Bologna, 1751. - Michel Medici, *Memorie storiche intorno le Accademie scientifiche e Letterarie della Citta di bologna*, Bologna, 1852., 9.

51) Accademie delle scienze..., 9.: „... nervi (ovoga akademskog tijela) bili su ustvari jedan Marčelo Malpigi, jedan Domenico Guljelmi, jedan Gjiniano Rondelli, ugledni matematičar, jedan Lujđigi Ferdinando Marsilji i Gjinijano Montanari...”. - Guglielmi Domenico (Bologna, 1655. - Padova, 1710.) bio je, kao i Marsilji, Montanarijev učenik, as poslije je (1701.) istraživao neke izvore u Dalmaciji. Rondeli Geminiano, matematičar (Modena, 1652. - 1735.) bavio se, osim matematikom, još i hidraulikom i fortifikacijom.

51a) Ibidem, 9.: „...svim profesorima i amaterima bez razlike i bez obaveze stalnosti...”

pročitao svoj rad „Pensieri fisico - matematici sopra alcune espertenze fatte in Bologna dell'Accademia filosofica (della Traccia⁵²⁾) intorno ai diversi effetti dei liquidi in cannuccio di vetro ed altri vaši⁵³⁾. U atmosferi naučnih interesovanja, koju su te akademije širile oko sebe, naročito ove dvije posljednje, mladi Marsilji je našao prve podsticaje i realno tlo za svoj talenat i teme⁵⁴⁾, kao i uzor za pretvaranje Accademie degli Inquieti (1690-1714.) u svoju Accademiu delle scienze dell' Instituto di Pologna (1714.), koja i danas postoji u tom gradu, u ulici Zamboni, 32.⁵⁵⁾

Zaokruživši tako svoje obrazovanje na dva stara talijanska univerziteta (Bolonja i Padova) i u naučnim društvima svoje rodne Bolonje, mladi je Marsilji veoma rano ušao u kulturni i politički život svoje domovine. Tako je, na inicijativu Frančeska Karla Kaprara (Francesco Carlo Caprara)⁵⁶⁾, koji će se kasnije zauzeti za njegovo izbavljenje iz turskog ropstva,⁵⁷⁾ veoma mlad bio izabran u plemićko vijeće Bolonje⁵⁸⁾, a nije mu bilo više od devetnaest godina kada je bio predstavljen papi Inočencu XI⁵⁹⁾ zahvaljujući, kako smo ranije konstatirali, svome ujaku isusovcu Antoniju Erkolaniju⁶⁰⁾, pa Pietru Malari⁶¹⁾ („ambasciatore della mia patria“)⁶²⁾. U Rimu je, u tamošnjem visokom društvu, imao prilike da se upozna i približi pored ostalih, poznatom Boreliju (Borelli)⁶³⁾, Nacariju (Nazzari)⁶⁴⁾, a tako je bilo i u

52) Ibidem. - „*Antico giornale die Letterati*”, Parma, 1687., 144. i 145.

53) Vidi bilješke 47. i 50., „Matematičko-fizičke misli o nekim iskustvima iz Bolonje u Akademiji filozofskoj (della Traccia) povodom različitih efekata (ponašanja) tekućina u staklenim cijevima i u drugim posudama”. Montanari je povodom ovoga članka polemizirao sa nekim Bossettijem u *Giornale de' Letterati*”, Roma, 1688. i 1670., 75/V, II/61. (v. DNB, CR, 22.964. i 22.965.). Vidi i bilješku br. 64.

54) Bilješka broj 50.

55) Ibidem.

56) Emilio de Tibaldo, *Biografia degli Italiani Mustri, Venezia, 1841., VIII, 272. - 287. - Autobiografia, 6.: »Cosi entrando Panno 1678., il senatore Francesco Caprara, eletto confaloniere, mi volle per uno degli otto consoli doti anziani, i quali formano in Bologna il supremo magistrato della nobilta, che dura due mesi.”*

57) Testament.

58) Bilj. br. 56.

59) Autobiografia, 4. - Radonjić Jovan, *Rimska kurija i jugoslavenske zemlje od XVI do XIX veka*, Beograd, 1950., 366.

60) Bilj. br. 20.

61) Autobiografia, 4.

62) Ibidem: »ambasadoru moje zemlje”, tj. mletačkom ambasadoru, jer je Bolonja tada bila u okviru Mletačke Republike.

63) Borelli Giovanni Alfonso, ljekar i prirodoslovac (Napulj, 1608. - Rim, 1679.). Predavao je u Pizi i u Firenci. Napisao je »Delle cause delle feбри maligne”, Napoli, 1647., »De renum usu i udićium”, Strasburg, 1664., »Euclides resdtutus”, 1628., »Appolonii Peragaei conicorum”, libri V-VII, Firenze, 1661., »Theoricae medicorum planetarum ex causis physicis deductae”, Firenze, 1666., »Tractatus de vi percussionis”, Bologna, 1667., »Historia et meteorologia incendii aethenei 1699.; accedit responsio ed censuras R. P. Honorati Fabri contra librum de vi percussionis”, Reggio, 1670., »De montionibus naturalibus a gravitate prudentibus”, Bologna, 1670. (ili: »Atrium physico mathematicum”), »De motu animalium, opus posthumum, pars prima”, Roma, 1680. (pars secunda 1681.). Grmek tvrdi da je značajno utjecao na Malpigija, Marsiljievog učitelja i uzora. - Biog. un., VII, 1822., 48. -Grmek, *Borelli*, Med. en., II, 302. (bibliografija) - Hirsch i E. Guralt, *Biographisches Lexicon der hervoreganden Aerzte aller Zeiten und Volker*, I, Berlin - Wien, 1929., 636. - Castigliani, *Storia della medicina*, Milano - Verona, 1948. - *Giornale de' Letterati*, Roma, 1668., III, 29., pa I, 11. i 17.; 1671., VIII, 125., XI, 175. (recenzija).

64) Nazzari Francesco, pisac (Bergamasco, oko 1634. - Rim, 1714.). Držao je katedru filozofije na koledžu Sapienza u Rimu, a dvije godine prije susreta sa Marsiljijem napustio je uređivanje i izdavanje

Napulju, kamo je putovao nakon Rima⁶⁵). I u jednom i u drugom gradu je, međutim, naročitu pažnju posvećivao opažanjima u oblasti egzaktnih nauka (prirodne pojave, matematika primijenjena u vojnim vještinama, itd.) provjeravajući već stečena znanja i prikupljajući gradu za svoja kasnija djela.⁶⁶ Na povratku u Bolonju svoje je rezultate iznosio Montanariju, „lettore delle matematiche in Bologna e mio maestro”⁶⁷). Tako, izvjesni Tomazo Kornelije (Tommaso Cornelio)⁶⁸), „che aveva il primo grado fra medici di quel tempo e che, ben istruito delle cose naturali, m’insegno il modo di far un alito artificiale, appieno a quello della Grotta del Cane rispondente come la ologna sperimentai, ma con patto giurato di ridirlo ad alcuno”⁶⁹). Te iste godine (1677.) ponovo je putovao u Rim⁷⁰), odakle je, u društvu sa abeom Gvičardijem (Guiccardi)⁷¹), posjetio Firencu, ali „non solo per tributare il mio ossequo al serenissimo granduca, ma anche per vedere la magnificenza della galleria e libreria, sotto la direzione del signor Magliabecchi⁷²), bibliotecario di sua altezza

časopisa „Giornale de’Letterati” (v. bilj. br. 53), koji je „da Francesco Nazari” bio pokrenut 1668., „e stampato da Nicol’Angelo Tinassi”. Poslije 1675., izgleda, izdavanje časopisa je preuzeo neko drugi, po svoj prilici štampar Tinassi (v. bilješku u br. 142., VIII, 29 VIII 1675. toga istoga časopisa). Nazzari je bio sekretar poznatog historičara Luciusa, kada je prešao u Rim, pa mu je pomogao da dovrši njegove radove. Sam nije mnogo pisao, jer je preveo samo „Esposizion della Chiesa Cattolica di Bosuet” sa francuskog (Rim, 1701.). V. Biog. un., XL, 1827., 187. - Nuova en. it., VI, ed. XV, Torino, 1883., 222.

65) Autobiografia, 3. - 6. - Longhena, *L. F. Marsigli*, Memoria..., Bologna, 1930., 131: „Pocco piu che diciottene va a visitare le cose piu interessanti, dal punto di vista della storia naturale, che sono intorno a Napoli: 10 zolfatare di Pozzuoli, il lago d’ Agnano, la grotta del Cane furono da lui visitate, e poi sali sul Vesuvio fino alla cima, ne visito il cratere con tanta attenzione che ne pote fare modello...”

Imao je nešto više od 18 godina kada je obišao veoma zanimljive stvari sa stanovišta historije prirode, u okolini Napulja: naslage sumpora u Pucoliju, jezero Danjano, Pseću pećinu, a onda se popce na vezovski krater sve do vrhunca pregledavši ga sa takvom pažnjom da to može poslužiti kao model.

Dnevnik (Split) i bilješke br. 89. i 90. - Longena misli da su ova putovanja podstakla njegova kasnija istraživanja sumpornih izvora.»

66) Autobiografia, 6. - Longhena, *L. F. Marsigli, geografo...*, 191., 193, Bologna, 1930. daje jednu suštinsku opservaciju u ovom ranom Marsilijevom istraživanju: „tentativi, siamo d’accordo, e nuli’ altro che tentativi, ma cosi audaci che non possiamo non segnalarli, a distanza di dus secoli, all’ammirazione dei posteriori (nastojanja, slažem se, ništa drugo nego nastojanja, ali tako smjela da ne možemo ne upozoriti, u razmaku od dva vijeka, na njih zbog divljenja potomaka). Ta ocjena se, po mom mišljenju, može potpuno prihvatiti i za njegove bilješke sa putovanja po Balkanu, o čemu će kasnije biti više govora.

67) Autobiografia, 5.: „lektoru matematika u Bolonji i mom učitelju”. Vidi bilj. br. 47.

68) Cornelio Tommaso, prirodoslovac i ljekar (1614.-1684.). Njega Enciclopedia italiana (XXIV, 260. i XXXV, 300.) ubraja među obnovitelje naučne misli (uz Francesca d’Andreas, Giuseppa Vallette), a već pominjani časopis „Giornale de’Letterati” (I, 23, 1669.) donio je jednu recenziju njegova rada („Realizione d’un gigante ritrovato a Tiriolo nel mese Giugno dell’anno 1665 mandato dal Signor Tomaso Cornelio”), pa se u njoj kaže kako je ovaj napuljski učenjak „altretanto cauto nel credere le cose, che perspicace, e sottile nell’investigare i segreti della Natura” (isto tako oprezan u tome da povjeruje u stvari kao što je pronicljiv i tanan u istraživanju tajni Prirode).

69) Autobiografia, 5.: „koji je imao prvo mjesto među ljekarima onoga vremena i pošto je dobro poznao prirodne pojave, poučio me kako mogu napraviti umjetno dah (?) kakav je u Psećoj pećini, što sam kasnije eksperimentirao u Bolonji, ali uz obavezu da nikom ne kažem ništa, na što sam se zakleo...”

70) Ibidem.

71) Ibidem. - Porodica Giuccardini (Gjukardini) je bila veoma bogata i moćna u Firenci, pa je znatno utjecala na poslove u tom gradu (konfalonijeri i priori). U njoj je bilo i historičara (DNB, CR, 1520.: *Vita di Giuccardini, scritta da fra Remigio (Nannini), premessa all’edizione del 1565 della Historia d’Italia*).

72) Magliabecchi Antonio, bibliotekar (1633.-1714.). Saradio je na izradi mnogih publikacija, ali je pod svojim imenom objavio samo „Catalogo de’manoscritti orientali della biblioteca Medici”. Neka

serenissima⁷³⁾”. Posjetio je, osim toga, Livorno, Pizu i Luku⁷⁴⁾, a onda je u društvu sa Montanarijem otišao u Padovu, gdje je slušao Pigija (Pighi)⁷⁵⁾, o čemu je izvijestio u jednom pismu učitelja Malpigijasa u Bolonji,⁷⁶⁾ jer mu je on dao „qualche principio di tal scienza nobile”⁷⁷⁾.

Od velikoga je i bitnog značaja za našu kulturu činjenica što je tako usmjeren i odgojen mladić, sigurna i izgrađena metoda, sticajem prilika bio vezan i za naše krajeve zbog pročitane literature,⁷⁸⁾ zbog ranije slične tradicije,⁷⁹⁾ ali najviše zbog širokog polja rada na slabo istraženom tlu, što ga je privlačilo. Naime, Marsilji je u toku opisanog putovanja po južnoj Italiji (1677. i 1678.) susreo i upoznao nekoga Engleza, trgovca, „che aveva monata la piu gran parte della sua vita in Constantinopoli e nella Smirne”, pa se u razgovoru s njim raspitivao „della natura e

njegova pisma se, pored ostalih, nalaze i u Biblioteca dell’Accademia dei concordi (Silvestriana) u Revigu kod Venecije (ostavština porodice Silvestri, što se bavila i našim arheološkim lokalitetima), a neka su objavljena u publikacijama „Clarorum Belgarum ad Magliabecchium epistolae Firenze, 1745. i u „Clarorum Venetorum epistola”, Firenze, 1745. i napokon u „Clarorum Germanorum epistolae”, Firenze, 1745.

73) Autobiografia, 6.: „ne samo da izrazim poštovanje prejasnom vojvodi nego također i da vidim veličanstvenost galerije i biblioteke pod upravom gospodina Maljbekija, bibliotekara njegove Svijetle Visosti.”

74) Ibidem, 6.

75) Ibidem, 8.

76) Ibidem: „Presi in quella universita d’essere matricolato, aggregatomi alla nizione de’ dispersi, e poi ogni applicazione alla matematica ed anatomia del corpo umano, che fece il Pighi”.

Najprije uzeh dokument o pripadnosti ovom univerzitetu pridruživši se družini raspršenih, a onda se posvetih primjeni matematike i anatomije ljudskog tijela kod Pigija. Možda se ovo pismo nalazi kod Adelmana, čije radove, na žalost, ja nijesam imao u rukama.

77) Ibidem.: prvu poduku u toj plemenitoj nauci.”

78) Autobiografija, 4. - U već pominjanom časopisu „Giornale de’ Letterati”, u kome su štampane recenzije o radovima Marsiljijevih uzora (Montanari, Borelli), objavljenje (V, 61.) i prikaz spisa sekretara engleskog ambasadora u Carigradu (prevod u Veneciji) pod naslovom „Istoria dello stato presente dell’Imperio Ottomano, composta prima in lingua inglese dal Sig. Ricaut, segretario del Signor Co. di Winchelsey Ambasciatore straordinario del Re d’Inghilterra Carlo II a Sultano Mahometto Han IV, poi tradotta in Francese dal Sig. Briot, e finalmente trasportata in Italiano da Costantino Belli, Accademico Tassiste, Venezia presso Combi, e la Nou” (vjerovatno 1673.). U ovoj recenziji se nabrajaju mnogi podaci, koje je kasnije u Marsilji sakupljao i provjeravao u Carigradu. Osim toga u tom istom časopisu je (1674., VII, 111.) objavljen članak pod naslovom „Capi d’osservazione di farsi in Levante” (ono što bi trebalo promatrati na Levantu), pa se u njemu spominju neka mjesta na grčkom otočju, koja je i Marsilji posjetio u vrijeme svoga putovanja prema Carigradu (1679.) u pratnji mletačkog ambasadora Čivranija. I napokon, ovdje treba naročito podvući činjenicu da je Marsiljijev učitelj Malpigi znao za Aldrovandijev herbarij (Ulisse Aldrovandi, 1522. - 1608.) u bolonješkom Arkiadinaziju (vidi bilj. 96), pa je kasnije tom svom učeniku (Marsiljiju) preporučivao da i on pridonese toj zbirci svojim nalazima sa Balkana, kao što je to radio i neki Sorkočević iz Dubrovnika u XVI vijeku po saopćenju prof. dr. Grmeka meni). Usmjeravanje prema suprotnoj, dalmatinskoj obali Jadrana je, vjerovatno, vršio i drugi Marsiljijev učitelj Montanari, jer je jedan njegov drugi učenik (Guljelmi Domeniko, vidi bilj. br. 51.) istraživao u Dalmaciji. To nije neobično, jer su se u drugim talijanskim gradovima bavili rezultatima s druge obale (osim Venecije, u Rovigu, Pezaru itd.) u to doba, pa i ranije.

79) Ibidem. - S Dubrovnikom naročito, Bolonja je održavala jake veze na polju medicine (v. Jeremić- Tadić, o.c.).

qualita di quella nazione”⁸⁰⁾, jer je, izgleda, o njoj znao samo ono što je čitao u dotadašnjim putopisima.⁸¹⁾ Godinu dana nakon toga pružila mu se prilika da i ličnim iskustvom dopuni ta svoja saznanja pošto se mletački bajilo Čivrani spremao da ode na dužnost u Carigrad, pa mu se Marsilji pridružio „col titolo di camerato”⁸²⁾. Na tom putovanju je ostao više od godinu dana započevši sakupljati velik broj veoma značajnih podataka, koji se sada uglavnom čuvaju u njegovoj ostavštini u Univerzitetskoj biblioteci u Bolonji⁸³⁾ ⁸⁴⁾ i na osnovu kojih je napisao niz dragocjenih rasprava⁸⁴⁾...

SUMMARY

The author of the article „Ljuigji Ferdinando Marsilji and Yugoslav countries from 1679 to 1684” describes the conditions in our regions at that time, particularly in Herzegovina where Ferdinando was captivated. He participated in burning up of Sarajevo and took numerous documents from Gazi Husrev-beg Library to Bologna. The author announces an extensive work on this subject.

Particular attention was payed to Marsiljo family and University of Bologna, where Ferdinando was educated.

80) Autobiografija, 4.: „što je veći dio svoga života proveo u Carigradu i Smirni”, pa se u razgovoru s njim raspitivao „o prirodi i osobinama one nacije”.

81) Autobiografija, 4. - Vidi bilješku br. 78.

82) Ibidem, 8.: „sa naslovom sobara”.

83) Frati, o.c. - Beigl, o.c. - Bečkim materijalom (uglavnom vojnički izvještaji) služio se B. Ivanyi u svom članku o istraživanju mađarske ravnice.

84) Popis Marsiljijevih radova su na kraju ove studije.